

ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСІБ УТВЕРДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕЖИМУ

Влада належить політичній еліті і методи легітимації, які вона застосовує, залежать від сутності політичного режиму в межах якого вона реалізується. За тоталітарного режиму влада спирається виключно (переважно) на насильство. У демократичних політичних режимах громадяни теоретично наділені рівними частками влади у вигляді можливості вільно голосувати. Демократична еліта має переконати громадян у необхідності свого існування, доцільності здійснення того проекту соціальної дійсності, який вона пропонує.

Влада завжди пов'язана з інформацією, опирається на неї і намагається її використати. Виходячи з цього, якість цієї інформації та її доступність робить значний вплив на характер системи владарювання. Розвиток технологій та наукових знань призводить до того, що і політична пропаганда розвивається і користується значними ресурсами і можливостями. Отже, розвиток політичної пропаганди залежить від розвитку науково-технічного прогресу.

Поділ політичної пропаганди на білу, сіру, чорну використовується також щодо паблік рилейшнз. Саме останній має багато спільного із білою пропагандою, Обидва явища мають на меті створення позивного ефекту у аудиторії. Але є і суттєві відмінності. А саме, пропаганда зазвичай хоче досягти миттєвого ефекту, передусім емоційного (страх, бажання помсти, ейфорія тощо). Досягнувши такого ефекту, можна спонукати аудиторію до конкретних дій. Пропаганду доповнює агітація, методи якої спрямовані на досягнення миттєвого або короткочасного ефекту. Основна відмінність політичної пропаганди від паблік рилейшнз полягає в тому, що в основі пропаганди діє схема: суб'єкт-об'єкт, а у паблік рилейшнз суб'єкт-суб'єкт. Політична пропаганда завжди орієнтована на масову аудиторію. Це пошук універсального алгоритму повідомлення здатного викликати масову реакцію. Звідси й відповідні категорії: масовий психоз, масове захоплення, масова апатія тощо. Натомість паблік рилейшнз орієнтується на цільову аудиторію.

Народ і влада взаємовпливають один на одного громадською думкою, яку формують ЗМІ і лідери громадської думки. Пропаганда своєї діяльності та ПР є істотною складовою будь-якого західного уряду.

Демократичне суспільство, якщо воно хоче залишитися саме таким, змушене, на думку О.Литвиненка, балансувати між двома (як мінімум) крайнощами: з одного боку, без свободи слова нема демократії, з іншого – існує небезпека використання свободи слова для маніпулювання масовою свідомістю – що є досить актуальною проблемою для будь-якого суспільства, бо перш за все принижує його почуття гідності і вводить в оману [5,с.35].

При демократичному режимі застосовується більше форм політичної пропаганди як за тоталітарного, але тут є принципова відмінність.

Тоталітарна пропаганда монополізована і централізована, а демократична – поліцентрична, оскільки влада знаходиться на різних рівнях як по вертикалі, так і по горизонталі.

Політична пропаганда вдається до маніпулювання. При цьому громадськість часто не усвідомлює, що його світогляд, потреби, інтереси та спосіб життя в цілому багато в чому залежить від маніпуляторів. Виходячи з цього, Т.Науменко виділяє два основних види маніпуляції: оперативну та стратегічну. Оперативна (або ситуаційна) маніпуляція полягає в тому, що використовуючи вже наявні в свідомості людей цінності, потреби, стереотипи, звички, маніпулятор змушує їх сприймати ту чи іншу соціальну інформацію під певним кутом зору та спрямовує їхні соціально значущі дії у потрібному для себе напрямку. Широкі маси людей діють так, як це спланував маніпулятор: голосують, мітингують, створюють хаос, або, навпаки, дотримуються порядку, демонструючи високий рівень організованості. Стратегічна маніпуляція полягає в тому, що протягом багатьох років у свідомості людей формуються ті цінності, потреби, ідеї, стереотипи, звички, які й самі по собі сприяють стабілізації вигідного маніпуляторіві політичного й економічного ладу й можуть бути використані в оперативній маніпуляції, якщо з'явиться така потреба.[6,с.56].

У західній політичній науці з 80-х років ХХ століття виник новий науковий термін "оруеллізм", який активно використовується і означає пропагандистське маніпулювання фактами, словами й поняттями, цілеспрямоване спотворення правди, історичного минулого, істини. Це як правило, здійснюється владними структурами шляхом ідеологічного впливу на суспільну мораль за допомогою засобів масової інформації й переслідує мету досягнути цілковитого контролю над суспільством. Своім походженням це поняття завдячує особистості англійського письменника Е.Блера (1903-1950, псевдонім Дж.Оруелл) – автора всесвітньо відомого роману – антиутопії "1984" [8,с.235].

Оруеллізм належить до тих феноменальних понять, глибинне осмислення яких потребує не лише всебічних досліджень, а й повсякденного осягнення практично-політичного досвіду, суспільного буття. Оруеллізм співвідноситься не тільки з тоталітаризмом і авторитаризмом, а й становить постійну небезпеку для демократії. Означений феномен є своєрідним попередженням, що в разі зниження загального культурного рівня суспільства, утвердження бездуховності, поєднаної з пасивністю більшості народу, на певному етапі можливе об'єднання групи людей волі і інтелекту (бюрократичної аристократії, експертів громадської думки, професійних політиків, учених і пропагандистів) довкола певної ідеї. Причому швидше за все не в ім'я її торжества, а насамперед заради забезпечення особистих та групових владно-егоїстичних прагнень.

Найбільш поширений засіб владного впливу і контролю за всіма інформаційними процесами – цензура. Держава за допомогою спеціально призначених й відповідальних перед нею чиновників регулює зміст друкованих та інших інформаційних матеріалів. Результатом такого

контролю нерідко є настільки значне втручання у діяльність засобів масової інформації, що вона втрачає багато своїх функцій щодо відображення соціальної дійсності. З іншого боку, демократичне суспільство наділяє працівників засобів масової інформації значними правами, але останні несуть відповідальність перед суспільством. По суті ЗМІ, за виразом В.Колятенка, знаходяться у замкненому колі: "виражаючи і формуючи громадську думку, засоби масової інформації, з одного боку, акумулюють досвід і волю мільйонів, а з другого – впливають не тільки на свідомість, а й на вчинки групової дії людей [2,с.61]".

Людина сприймає навколишній світ через органи відчуттів, хоча ЗМІ мають справу лише із зором та слухом. Але преса, телебачення і радіомовлення можуть за умови мотивації і коштів забезпечити сильний психологічний вплив і навіть пресинг населення. Одним із прикладів може слугувати міфотворення. Цей засіб досить складний і тривалий, але надзвичайно результативний. Для цього необхідні ряд умов:

- ✓ наявність ЗМІ у власності тих сил, які зацікавлені у міфах;
- ✓ надання права мовлення професіоналам, які мають змогу говорити одні і ті самі речі значний період часу на багатьох каналах;
- ✓ низька критичність мислення масової аудиторії.

У разі наявності цих складових ефективність такого засобу буде очевидна і висока. Такі методи мають змогу використовувати перш за все представники владних структур, які намагаються зберегти посаду, перемогти на виборах, просуватися по службових щаблях тощо. Намагання виглядати у аудиторії кращим є природнім, а за умови професійного підходу це питання успішно вирішується. При цьому для пересічного громадянина виникає небезпека бути введеним в оману, загроза чого зростає пропорційно професійному рівню майстерності іміджмейкерів та політехнологів.

Політичні лідери завжди закликають до віри своїх прихильників, переконуючи у правоті своєї справи. Таким чином створюються політичні міфи, які засвоюються не в результаті раціонального аналізу, а внаслідок агітаційно-пропагандистського впливу. Польський політолог А.Боднар називає міф – "колективним сном", суб'єктивною "темною стороною" суспільної свідомості [9,с.205].

Крім міфів у політичній пропаганді використовується і політичні стереотипи. Стереотип як вкорінена схема сприйняття суспільних явищ, які проявляються у суспільній свідомості. Це поняття не тотожне викривленому чи неправдивому сприйняттю дійсності. У ньому можна спостерігати поле чи область адекватного відображення дійсності, але також присутні спрощення та дезінформація. Це означає, що стереотип не просто деформує образ реального, але і узагальнює думку групи. Функція стереотипу у політичній сфері проявляється з діючого у ньому принципів поділу на "ми-вони", "свої-чужі". Стереотипи формують відчуття ідентичності особи у рамках своєї групи -"наші", виникаючи у процесі зіткнення з іншими. Найчастіше це використовується у демократичній системі щодо опозиційних груп. Тобто, в процесі індивідуальної політичної дії стереотипи виконують

ідентифікаційно-інтегруючу функцію і компенсаторно-регулюючу, коли стереотипи компенсують певні почуття: меншовартості, поразки у військових конфліктах, постійного тиску ззовні тощо.

Політична влада рідко виступає засобом, частіше вона сама є ціллю. А.Некрасов зазначає, "що у минулому, коли влада передавалась за спадковістю вона була менш бажана, навіть втомлювала і надоїдала. Інша справа у владі при демократії. Тут отримуєш не просто владу, а владу здобуту у боротьбі з численними конкурентами, тому вона солодша [7,с.320]". Основна думка автора в тому, що, на жаль, неправда у політичній діяльності буде використовуватися досить часто. Постійно буде потреба у обіцянках, які не можна виконати. Саме політична пропаганда і виконує цю місію.

Психологічно люди готові краще сприймати зовнішньо привабливий образ й того ж максимально наближений до їх умов існування – так він стає зрозумілим, немов ріднішим. Подібні замовлення виконуються як для державної влади, так і для спецслужб й бізнесових кіл, які часто стоять за ЗМІ. Серед інших прийомів психологічного впливу застосовують прийоми лінгвістичного маніпулювання, викривлення масштабів подій і часу, звернення до негативних рівнів свідомості тощо.

"Стан політичних почуттів в країні, судячи з усього, є найважливішою перевіркою легітимності її політичної системи", – стверджує московська дослідниця Тетяна Алексєєва, цитуючи Г.Алмонда [1,с.116]. Політичний режим сприймається як стійкий, якщо громадянами приймається в якості правильної форми правління. Дослідниця додає, що основною функцією політичної освіти є виховання в широких верствах громадськості почуття причетності до даної політичної системи.

Визначальним чинником і передумовою демократичних перетворень у суспільстві є зміна способу мислення людей, їхніх ціннісних орієнтацій – того, що називають менталітетом. Доцільно навести цитату Ш.Монтеск'є про те, що народ, який порвав зі своїм минулим, скоро підпадає під вплив сильної реакції, яка змушує його відступати. Аби переворот був міцним, треба змінити не уряд, а звичаї. Історія переконує нас у тому, що радикальні зміни державного ладу приводили до часом страшних наслідків.

Однією із гарантій функціонування демократичного режиму є постійне інформування населення про політичні рішення та дії, які приймаються. Професійна демократична еліта прагне до високого показника її легітимності у населення. Сутність представницької демократії у тому, що ми маємо обирати кращих представників у державні органи влади та місцевого самоврядування. Тому сильна професійна влада має бути зацікавлена у населенні з високим рівнем політичної культури і свідомості. У демократичних режимах велике значення має надаватися політичній освіті і просвіті населення, як державній, так і недержавній.

Дуже повчальним є приклад Федеративної республіки Німеччини, тому зупинимось на ньому детальніше. Чинним у політичній освіті ФРН є принцип субсидіарності, який полягає у наступному. Держава визнає політичну освіту

як важливе і довготривале завдання, проводячи активну роботу і беручи фінансову участь у заходах, якщо вони відповідають загальним інтересам та визнаним масштабам якості. Існує спеціальна інституція – Федеральний центр політичної освіти. Основна увага в його роботі приділяється сприянню демократичного мислення та участі в політичному житті. Актуальні та історичні теми опрацьовуються через проведення заходів, підготовку друкованої, аудіовізуальної продукції. Федеральний центр політичної освіти (ФЦПО) проводить засідання, конгреси, фестивалі, виставки, освітні поїздки, змагання, кіно семінари, культурні заходи та підвищення освіти журналістів. Широко розгалужена освітня програма ФЦПО повинна зацікавити громадян, надати їм можливість критично осмислити політичні і суспільні процеси і взяти в них активну участь. Оскільки німецька історія зазнала диктаторські форми влади, ФРН має особливу відповідальність у поширенні серед населення таких цінностей, як демократія, плюралізм, толерантність. 2002 року ФЦПО відсвяткував 50-річчя своєї діяльності, це десятки років роботи на укріплення громадянського суспільства. Як інституція державної політичної освіти він сприяє в проведенні заходів більш ніж трьохсот відомих освітніх закладів, фондів та громадських організацій, які працюють в галузі політичної освіти ФРН. Указом від 24 січня 2001 року Федеральний центр політичної освіти є державним закладом, підпорядкованим Федеральному міністерству внутрішніх справ, який знаходиться у м.Бонн. Завданням ФЦПО, згідно указу, є шляхом проведення заходів політичної освіти сприяти розумінню політичних процесів, закріплювати демократичну свідомість та посилювати готовність до політичного співробітництва.

Політична освіта населення Німеччини формувалась поетапно. Перші повоєнні роки відзначались перевихованням населення, існувала багато підходів, концепцій, якою саме їй бути. Але на сьогодні є розуміння того, що підвищення політичної грамотності населення буде на користь усім. Державна влада ФРН зацікавлена у наявності освіченого громадянина. Важливість цього напряму ми можемо бачити на прикладі фінансування Федерального центру політичної освіти: майно-18,3 млн, підтримка – 9,1 млн, персонал – 8,5 млн, інвестиції – 1,1 млн. Інституційна підтримка з боку Федерального міністерства внутрішніх справ 45%, що дорівнює 87 млн. Федеральний центр має земельні представництва, які фінансуються і місцевими коштами.

Про громадянську освіту в Україні почали говорити відносно недавно. Як слушно зазначає С.Рябов в Україні відбулося ряд проектів, які спрямовані на формування громадянського виховання особистості. У 2000 році Президією Академії педагогічних наук України було схвалено основні положення "Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності"[3,с.3-4.] Концепція громадянської освіти в Україні була також розроблена в Інституті громадянської освіти НаУКМА [4,с.2-3.] Цей етап формування практики громадської освіти в Україні засвідчив існування низки проблем, від яких залежить подальший розвиток цієї галузі, насамперед це кадрове питання, брак посібників і підручників,

нечітко відпрацьована концепція. Важливою проблемою розвитку громадянської освіти в Україні є брак або невизначеність суспільного замовлення на неї, відсутність чіткого уявлення про те, яким належить бути громадянину демократичної України, а звідси залишається відкритим питання, якою мусить бути громадянська освіта .

Аналіз проблеми розвитку демократичного режиму засобами політичної пропаганди дозволяє зробити певні висновки:

1. Політична пропаганда існує у всіх типах політичних режимів.
2. Демократична політична пропаганда є поліцентрична, оскільки суб'єктів влади існує багато. Серед них народ, політичні партії, громадсько-політичні рухи та організації, політична еліта, політичні лідери, держава, ЗМІ тощо.
3. Розвиток технологій та наукових знань призводить до того, що політична пропаганда розвивається і користується значними ресурсами і можливостями.
4. Демократичну політичну пропаганду можна вичленити за такою типологією: "чорна", "сіра", "біла".
5. Залежно від сутності і типу демократична пропаганда використовує наступні засоби: агітація, маніпулювання, переконування, міфотворчість, стереотипи тощо.
6. Розвиток демократичного режиму залежить від рівня розвитку політичної свідомості і культури населення, а це можна забезпечити лише просвітницькою і освітньою роботою.

1. Алексеева Т. Власть и легитимность (Эволюция немарксистских подходов в современной английской политической философии) // Власть. Философско-политический аспекты.- М.:Ин-т философии РАН, 1989.-С.116.
2. Колятенко В. Роль інфокомунікаційних технологій у формуванні громадянського суспільства // Людина і політика.-2002.-№4.-С.52-67.- С.61.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагогічна газета.-2000.-№6.-червень.-С.3- 4.
4. Концепція громадянської освіти в Україні // Шкільний світ.-2000.-№13-14.-липень.-С.2-3.
5. Литвиненко О. Інформаційні впливи на пострадянське суспільство //політична думка.-2001.-№1-2.-С.26-38.-С.35.
6. Науменко Т.В. Общественное мнение и массовые коммуникации //ВМУ.- Серия 12. Политические науки.-2003.-№5.-С.35-58.-С.56.
7. Некрасов А.И. Этика: Учебное пособие. – Х.:ООО "Одиссей", 2003.-400 с.-С.320.
8. Політологічний енциклопедичний словник: навч.посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997.-400 с. – С.235.
9. Филатова М.Н., Светенко А.С. Политология. Пособие для учащихся средних учебных заведений. – М.: Издательство "Литература и политика", 1996.-319 с.-С.205.